

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.026>

УДК 339.545

JEL: F14, Q02, Q17

Т.О. ОСТАШКО, д-р екон. наук, член-кореспондент НААН України,
гол. н. с. із покладанням обов'язків завідувачки відділу
секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна
e-mail: tostashko@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5550-5864>

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ ЕКСПОРТ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ І ШЛЯХИ ЙОГО ВІДНОВЛЕННЯ *

Оцінено втрати сільськогосподарського експорту України протягом 2021/22 маркетингового року внаслідок блокування експортних морських перевезень збройними силами РФ. Визначено наслідки війни для внутрішнього і світового зернових ринків, а також для продовольчої безпеки у світі. Оцінено ризики втрати Україною сільськогосподарських експортних ринків через релокацію торгівлі, спричинену порушенням глобальних ланцюгів постачання. Обґрунтовано шляхи часткового відновлення сільськогосподарського експорту в умовах воєнних дій і повоєнного відновлення експортних ринків.

Ключові слова: сільськогосподарський експорт; зерновий ринок; повоєнне відновлення; продовольча безпека.

Протягом останніх років, перед воєнним вторгненням РФ в Україну 24 лютого 2022 р., сільськогосподарський експорт становив понад 40% товарного експорту країни. Агресія РФ проти України фактично унеможливила український сільськогосподарський експорт. Порти Бердянська, Маріуполя, Скадовська і Херсона були окуповані російськими військами в перші тижні війни. В інших портах Чорного моря російські війська заблокували кораблі з українським зерном, призначеним на експорт.

* Публікацію підготовлено в рамках виконання НДР «Вплив багатополлярної глобалізації на зовнішню торгівлю України» (№ державної реєстрації 0121U100222) сектору галузевих ринків відділу секторальних прогнозів і кон'юнктури ринків ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».

Ц и т у в а н н я: Осташко Т.О. Сільськогосподарський експорт України в умовах війни і шляхи його відновлення. *Економіка України*. 2020. № 5. С. 26—37. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.026>

Таблиця 1. Експорт Україною сільськогосподарських товарів (групи 1-24 УКТ ЗЕД) у січні — грудні 2021 р. за видами транспортних перевезень

Сільськогосподарські товари і види транспорту	Експорт, млрд дол.	Частка експорту за видами транспорту, %
Сільськогосподарські товари	27,75	100,0
з них експорт за видами транспорту:		
автомобільним	2,60	9,4
залізничним	1,09	3,9
морським	23,94	86,3
з них морські перевезення:		
зернових	12,26	99,3
насіння і плодів олійних	2,07	84,8
соняшникової олії	6,13	95,8

Джерело: тут і табл. 2 складено автором за: Державна митна служба України. URL: <https://bi.customs.gov.ua/uk/trade/>

Отже, **мета статті** — оцінити втрати і визначити ризики для українського сільськогосподарського експорту внаслідок блокування морських портів збройними силами РФ і обґрунтувати шляхи його часткового відновлення в умовах воєнних дій і повоєнного відродження експортних ринків.

У першу п'ятірку експортних сільськогосподарських товарів України входять соняшникова олія, кукурудза, пшениця, макуха і насіння ріпаку. За даними 2021 р., 86,3% експортних перевезень сільськогосподарської продукції України здійснювалося морським транспортом, 9,4% — автомобільним, 3,9% — залізничним (табл. 1); 99,3% зернових, 95,8% соняшникової олії, 84,8% насіння олійних експортувалися морським транспортом переважно через порти Миколаєва, Чорноморська і Південної Одеси, які з початку вторгнення були заблоковані російськими військовими кораблями і морськими мінами.

За попередніми оцінками, затримка доставки агропродовольчих товарів імпортерам коштує Україні близько 1,5 млрд дол. щомісяця¹ [1]. На думку експертів аграрного ринку, на повоєнне відновлення діяльності портів і морської чорноморської логістики піде від шести місяців до двох років у окремих регіонах². У свою чергу, перенаправлення експортних потоків фурами є невиправдано дорогим, а можливості залізниці вкрай обмежені. До того ж перевезення спецтранспортом (зерно- і контейнеровозами, цистернами (олія)) стикаються з проблемою пошуку вантажу на зворотному напрямку, щоб не оплачувати «обидва кінця». За даними «Укрзалізниці»³, у бе-

¹ Оскільки на період дії воєнного стану органи державної статистики України призупинили оприлюднення статистичної інформації, у цій статті використовуються дані незалежних інформаційних агентств, асоціацій виробників, експортерів і перевізників, міжнародних організацій.

² Експерт розповів, що буде з цінами на українське зерно. *KURKUL*. 2022. 04 квіт. URL: <https://kurkul.com/news/30072-ekspert-rozpoviv-scho-bude-z-tsinami-na-ukrayinske-zerno> (дата звернення: 03.05.2022).

³ Залізницею в березні 2022 р. транспортовано 924 тис. т зернових вантажів. *Agroportal*. 2022. 09 квіт. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraine/zalizniceyu-u-berezni-perevezli-blizko-1-mln-t-zerna> (дата звернення: 03.05.2022).

Таблиця 2. Зовнішня торгівля України сільськогосподарськими товарами в січні — лютому 2022 р.

Сільськогосподарські товари	Експорт, млрд дол.	% до січня — лютого 2021 р.
Сільськогосподарські товари (групи 1-24 УКТ ЗЕД)	11,57	+71,63
з них:		
10 зернові	2,90	+119,23
12 насіння і плоди олійних	0,21	+61,89
15 жири та олії	1,48	+38,99

резні 2022 р. нею було експортовано 924 тис. т зернових, а потенційно, за оцінками Мінагрополітики України⁴, експорт саме цим видом транспорту може скласти 1,5 млн т зернових, що є втричі меншим від пропускної спроможності портів. Станом на березень 2022 р., за даними Української зернової асоціації (УЗА), пропускна спроможність наземних переходів для експорту зерна була в 10 разів меншою, ніж у портів (якщо раніше через морські порти Україна могла експортувати близько 200 тис. т щодоби, то нині наземні переходи дозволяють пропускати близько 20 тис. т зерна на добу)⁵.

НАСЛІДКИ ВОЄННОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ ДЛЯ ЗЕРНОВОГО РИНКУ

За перші майже два місяці 2022 р., до початку війни, Україна експортувала сільськогосподарських товарів на суму 11,57 млрд грн, що на 71,6% більше, ніж за відповідний період попереднього року, в тому числі зернових — більше на 119,2%, соняшникової олії — на 39% (табл. 2). Однак з березня 2022 р. експорт українського зерна практично припинився.

Дані табл. 3, 4 і 5 ілюструють зміни, які відбулися на світовому і внутрішньому ринках зернових України внаслідок воєнного вторгнення РФ. За прогнозом Міжнародної ради по зерну (IGC)⁶ від 17 березня 2022 р., експорт зернових з України у 2021/22 маркетинговому році (МР) (липень/червень) складе 48,5 млн т, що на 15 млн т менше, ніж у довоєнному (станом на 17 лютого 2022 р.) прогнозі IGC. Таким чином, **Україна втратила можливість експортувати 23,6% зерна, призначеного на дані цілі у 2021/22 МР**. Передбачається, що внаслідок обмеження можливостей експорту зерна запаси на внутрішньому ринку на кінець 2021/22 МР становитимуть 19,5 млн т, тобто в 4 рази більше, ніж за довоєнним прогнозом (у країні мало залишитися 4,8 млн т зерна) (табл. 3). Ця ситуація вже спричинила брак обігових коштів у сільськогосподарських підприємств і завантаженість елеваторів зерном старого врожаю перед початком нового маркетингового року.

⁴ У Мінагро оцінили збитки від агресії РФ для країни. ZN.UA. 2022. 05 квіт. URL: <https://zn.ua/UKRAINE/v-minahro-otsenili-ushcherb-ot-unichtozhenija-rossijskimi-vojskami-shesti-zernokhranilishch.html> (дата звернення: 03.05.2022).

⁵ Уряд скасував ліцензування експорту кукурудзи та соняшникової олії. УЗА. 2022. 24 бер. URL: <https://uga.ua/news/uryad-skasuvav-litsenzuvannya-eksportu-kukurudzi-ta-sonyashnikovoyi-oliyi/> (дата звернення: 03.05.2022).

⁶ International Grains Council (IGC). GMR Summary Tables. *Grain Market Report*. 2022. Mar 17. URL: https://www.igc.int/en/gmr_summary.aspx (дата звернення: 03.05.2022).

Таблиця 3. Фактичний, оціночний і прогнозний баланс пропозиції та використання зернових в Україні та світі у 2019/20, 2020/21, 2021/22 МР, млн т

Маркетинговий рік	Вид балансу	Запаси на початок МР	Виробництво	Імпорт	Уся пропозиція	Використання			Експорт	Запаси на кінець МР	
						продовольство	промисловість	корми			
<i>Україна</i>											
2019/20	Оцінки	4,2	75,9	0,2	80,3	5,9	0,9	10,1	19,7	55,3	5,3
2020/21	"	5,3	65,3	0,2	70,8	6,0	1,0	10,8	20,5	45,2	5,1
2021/22	Прогноз станом на 17.03.2022 р.	5,1	86,5	0,2	91,7	5,9	1,1	12,1	23,7	48,5	19,5
2021/22	Довоєнний прогноз станом на 17.02.2022 р.		84,8	0,1	90,1			12,2	21,8	63,5	4,8
<i>Світ</i>											
2019/20	Оцінки	622,9	2189,6	396,2	2812,5	728,4	356,8	991,9	2196,8	396,2	615,7
2020/21	"	615,7	2220,2	427,0	2835,9	740,4	360,5	1008,6	2235,5	427,0	600,4
2021/22	Прогноз станом на 17.03.2022 р.	600,4	2283,8	414,7	2884,2	748,4	371,0	1029,5	2277,6	414,7	606,6
2021/22	Довоєнний прогноз станом на 17.02.2022 р.	601,0	2281,1	424,4	2882,1	749,5	370,4	1038,7	2285,7	424,4	596,4

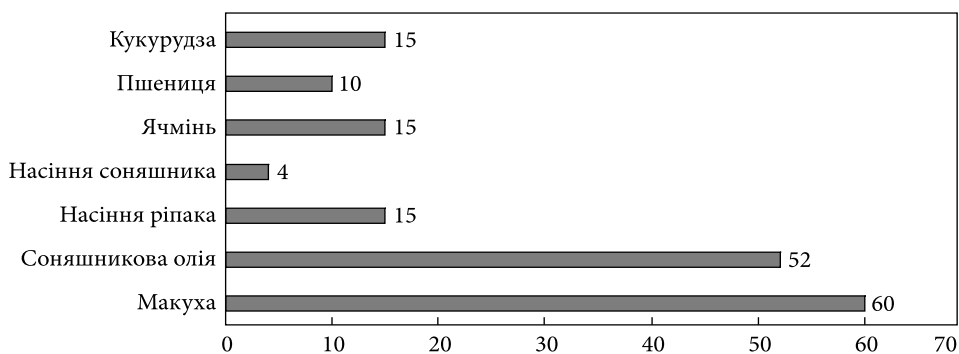
Джерело тут, табл. 4 і 5, рис.: International Grains Council (IGC). Grain Market Report. 2022. Mar 17. GMR Summary Tables. URL: https://www.igc.int/en/gmr_summary.aspx (дата звернення: 03.05.2022).

Таблиця 4. Фактичний, оціночний і прогнозний баланс пропозиції та використання пшениці та продуктів її переробки в Україні у 2019/20, 2020/21 і 2021/22 МР, млн т

Маркетинговий рік (липень/червень)	Вид балансу	Запаси на початок МР	Виробництво	Імпорт	Усього пропозиція	Використання				Експорт	Запаси на кінець МР
						продовольство	промисловість	корми	разом		
2019/20	Оцінки	1,5	29,2	0,1	30,8	5,1	0,1	2,2	8,5	21,1	1,2
2020/21	»	1,2	25,4	0,1	26,7	5,1	0,1	1,9	8,2	16,9	1,6
2021/22	Прогноз станом на 17.03.2022 р.	1,6	33,0	0,1	34,7	5,0	0,2	2,4	8,6	20,8	5,3
2021/22	Довоєнний прогноз станом на 17.02.2022 р.									24,5	1,5

Таблиця 5. Фактичний, оціночний і прогнозний баланс пропозиції та використання кукурудзи в Україні у 2019/20, 2020/21 і 2021/22 МР, млн т

Маркетинговий рік (жовтень/вересень)	Вид балансу	Запаси на початок МР	Виробництво	Імпорт	Усього пропозиція	Використання				Експорт	Запаси на кінець МР
						продовольство	промисловість	корми	разом		
2019/20	Оцінки	1,6	35,9	0,0	37,5	0,2	0,4	4,8	5,8	29,0	2,7
2020/21	»	2,7	30,3	0,0	33,0	0,3	0,5	5,9	7,1	23,9	2,0
2021/22	Прогноз станом на 17.03.2022 р.	2,0	41,9	0,0	43,9	0,3	0,5	6,5	9,8	21,7	12,4
2021/22	Довоєнний прогноз станом на 17.02.2022 р.		40,0		42,0				7,7	32,5	1,8

Частка України у світовій торгівлі окремими сільськогосподарськими товарами, середня за 2016/17—2020/21 МР, %

Воєнне вторгнення РФ в Україну негативно вплинуло і на світовий зерновий ринок. За прогнозом IGC станом на 17 березня 2022 р., на кінець 2021/22 МР обсяги світового експорту зерна зменшаться на 9,7 млн т, а запаси — збільшаться на 10,2 млн т (порівняно з довоєнним прогнозом) (див. табл. 3). При цьому очікується, що через війну Україна не зможе експортувати 3,7 млн т пшениці та продуктів її переробки (див. табл. 4) і 10,8 млн т кукурудзи (див. табл. 5).

Така ситуація тисне на світові ціни на зернові та олійні в бік підвищення і спричиняє релокацію торговельних потоків на агропродовольчих ринках.

НАСЛІДКИ ВОЄННОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ ДЛЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ У СВІТІ

Важливим аспектом, пов'язаним з різким скороченням сільськогосподарського експорту України, є глобальні наслідки російського воєнного вторгнення в Україну для ситуації з продовольчою безпекою у світі. Україна забезпечує 52% світового експорту соняшникової олії, 60% світового експорту макухи, 15% світового експорту кукурудзи, ячменю, насіння ріпака, 10% світового експорту пшениці (рис.). Тому з початком масштабної воєнної агресії РФ проти України міжнародні організації висловлюють занепокоєння щодо негативного впливу війни на світовий сільськогосподарський ринок унаслідок зменшення постачання зернових і зростання світових цін на продовольство.

Згідно з підрахунками Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD), у середньому понад 5% імпортного кошика найбільш бідніших країн світу складається з продуктів, ціни на які зростуть через війну в Україні, натомість для багатших країн вона буде меншою за 1%⁷. Відповідно до внутрішнього звіту Організації з економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД) щодо економічних і соціальних впливів війни в Україні від 22 березня 2022 р.⁸, війна вже призвела до потрясінь на світових товарних ринках унаслідок зростання цін на нафту, газ і пшеницю. Зокрема, у звіті цінові шоки оцінено як відсоткову різницю в

⁷ The impact on trade and development of the war in Ukraine — UNCTAD rapid assessment. 2022. Mar 16. URL: <https://unctad.org/webflyer/impact-trade-and-development-war-ukraine> (дата звернення: 03.05.2022).

⁸ OECD (2022), OECD Economic Outlook, Interim Report March 2022: Economic and Social Impacts and Policy Implications of the War in Ukraine. Paris, OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/4181d61b-en>

середній ціні окремого товару за період з 24 лютого по 9 березня від середньої ціни в січні 2022 р. Відзначено, що світові ціни на продукти харчування підвищилися в середньому на 6%, а ціни на пшеницю і кукурудзу — відповідно, на 90 і 40%. У звіті ОЕСД також сказано, що в разі, якщо війна триватиме протягом року, це призведе до зменшення зростання світового ВВП на 1 відсотковий пункт протягом першого року війни і зростання рівня інфляції світових цін на споживчі товари приблизно на 2,5 відсоткового пункту. У свою чергу, Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (FAO) повідомила, що світові ціни на продовольчі товари в березні 2022 р. суттєво зросли, сягнувши свого найвищого рівня за всю історію, оскільки війна в Україні спричинила потрясіння на ринках основних зернових і рослинних олій⁹. Індекс продовольчих цін FAO в березні 2022 р. становив у середньому 159,3 пункту, що на 12,6% більше, ніж у лютому, коли він уже досяг свого найвищого рівня з моменту заснування в 1990 р. Індекс відстежує щомісячні зміни міжнародних цін на кошик продовольчих товарів, що використовуються у світовій торгівлі.

Україна постачає зерно і соняшникову олію переважно до країн Африки і Азії, тому деяким з них загрожує гуманітарна криза внаслідок блокування експорту українського зерна і зростання світових цін на нього. Серед країн, залежних від імпорту українського зерна і рослинної олії, — Єгипет, Індонезія, Бангладеш, Філіппіни, Лівія, Алжир, Ірак та ін. Зокрема, світові інформаційні агентства повідомляють про гуманітарну кризу в Єгипті, де через війну в Україні ціни на несубсидований хліб для населення зросли на 25%, а витрати уряду на програму субсидування хліба подвоїлися [2].

РИЗИКИ ВТРАТИ ЕКСПОРТНИХ РИНКІВ

Війна в Україні створила не тільки небезпечну ситуацію для країн, залежних від імпорту наших агропродовольчих товарів, а й ризики втрати експортних агропродовольчих ринків для України. Згідно з дослідженням Т. Корна і Г. Стеммера, наслідки релокації торгівлі, спричинені порушенням глобальних ланцюгів постачання, залежать від тривалості війни [3]. Виробничі ланцюги постачання, як правило, зберігаються під час коротких періодів насильства, але, якщо воєнні дії тривають більше року, імпортери шукають заміну, відбувається релокація торговельних потоків світової торгівлі, укладаються нові преференційні торговельні угоди з метою зниження витрат на торгівлю.

Негативні процеси релокації торговельних потоків уже розпочалися стосовно вітчизняного сільськогосподарського експорту [4]. Індія увійшла на експортний ринок з рекордними обсягами зернових і веде переговори щодо доступу на ринки Єгипту, Туреччини, Китаю, Нігерії та Ірану. Бразилія за перші три місяці 2022 р. майже вдвічі перевищила показники експорту зернових за весь минулий рік, США нарощують експорт кукурудзи в ЄС і Китай.

Украї несприятливим для України напрямом релокації сільськогосподарської торгівлі є заміщення вітчизняного сільськогосподарського експорту російським. Єгипет у березні 2022 р. збільшив імпорт пшениці з РФ на 24% порівняно з його обсягами в лютому [5]. Незважаючи на високі ціни, він також

⁹ World Food Situation. FAO Food Price Index posts significant leap in March. 2022. Apr 08. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/> (дата звернення: 03.05.2022).

здійснює імпорт пшениці з Франції, Бразилії, Литви і Болгарії. При цьому через подорожчання фрахту, триваліший транзит, відмінну від українського якість зерна витрати на торгівлю ним зросли на 13%, що прискорило підвищення цін на продовольство [4]. Цьому також сприяло поширення протекціонізму у світовій торгівлі агропродовольчими товарами. Зокрема, з метою стримування зростання внутрішніх цін на продовольство Сербія тимчасово заборонила експорт кукурудзи, Аргентина та Індонезія підвищили експортні мита на рослинну олію, Казахстан повідомив про обмеження поставок пшениці.

ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЕКСПОРТУ

FAO оцінила попередній приблизний обсяг інвестицій, потрібний для відбудови й відновлення українського сільського господарства, за методикою «знизу догори», яку вона використовувала для оцінювання відповідних інвестицій в інших постраждалих від війни країнах, зокрема в Сирії¹⁰. Методика FAO передбачає, що інвестиції на відбудову і відновлення мають виходити з базового довоєнного стану галузі та оцінки збитків і втрат унаслідок воєнних дій. Згідно з нею, для оцінювання обсягу інвестицій на відбудову і відновлення сільського господарства постраждалих від війни країн розраховуються збитки і втрати сільського господарства. Збитки відносяться до вартості заміни чи ремонту повністю або частково знищених матеріальних активів і запасів у районах, постраждалих від війни. Втрати обчислюються з урахуванням змін економічних потоків, що виникають унаслідок війни, включаючи втрачені продукцію і дохід. На її основі визначаються пріоритетні сфери, які будуть першочергово охоплені планом відновлення та інвестицій. Для сільського господарства України як такі визначено підтримку сільських домогосподарств, продовольчої безпеки, забезпечення ліквідності й доступу до фінансування аграрних підприємств, розмінування, постачання найважливіших ресурсів, виробництво насіння і тваринництво, компенсацію на втрачені активи та інші галузі, що потребують коротко- і довгострокового розвитку.

З точки зору масштабу збитків і втрат для вітчизняного сільськогосподарського експорту, який в останні роки забезпечував понад 40% експортної виручки України, витрати на відновлення знищених матеріальних активів і відшкодування втрат суб'єктів аграрного ринку значно перевищують відповідні витрати в країнах, що постраждали від воєнних дій після Другої світової війни. Втрата можливості здійснювати експорт з морських портів завдає збитків усьому ланцюгу вітчизняного експорту — від сільськогосподарських виробників до трейдерів. Найбільш очевидним рішенням цієї проблеми є пошук нових портів для експорту сільськогосподарських товарів за допомогою країн ЄС, які розглядають можливість організації спеціальних маршрутів для українських товарів, так званих «зелених коридорів», що дозволять Україні експортувати продовольство через порти Балтійського моря.

За повідомленнями польських інформаційних аграрних агентств¹¹, Польща буде «сухий порт» на кордоні з Україною, що передбачає спрощення всіх

¹⁰ Assessing Investment Needs in Ukraine's Agricultural Reconstruction and Recovery. FAO. 2022. Apr 07. 10 p. URL: <https://www.fao.org/3/cb9450en/cb9450en.pdf>

¹¹ Suchy port na granicy polsko-ukraińskiej ma pomóc w eksporcie ukraińskich towarów. WRP. 2022. 11 kw. URL: <https://www.wrp.pl/suchy-port-na-granicy-polsko-ukraińskiej-ma-pomoc-w-eksportcie-ukraińskich-towarow/> (дата звернення: 03.05.2022).

процедур, пов'язаних з транспортними питаннями, і подальшу доставку вантажів до портів Балтійського моря — Гданська і Гдині в Польщі, Клайпеди в Литві, готових перевантажувати додаткові обсяги зерна та інших товарів з України. Іншим варіантом є зерновий термінал у порту Констанци (Румунія). Обидва варіанти потребують значних інвестицій у розвиток залізничних терміналів на кордоні. Проблеми полягають також у різній ширині європейської та української залізничних колій. Також, оскільки обробка морських суден є практично неможливою в морських портах Чорного і Азовського морів, Міністерство інфраструктури України розглядає можливість направлення вантажів до морських портів Усть-Дунайська, Ізмаїла та Рені¹². У свою чергу, зерновий бізнес пропонує власні стратегічні рішення. Наприклад, аграрна компанія «Нібулон» розпочала процес будівництва терміналу в Ізмаїлі для перевалки зернових вантажів з метою їх доставки Дунаєм у порт Констанци¹³.

У документі FAO пропонується компенсувати Україні тимчасову втрату традиційних ринків Азії, Близького Сходу і Африки за рахунок глибшої ринкової інтеграції та більшої лібералізації ринків ЄС, інших західних країн, Туреччини шляхом укладання нових угод про вільну торгівлю.

Велика Британія 25 квітня 2022 р. оголосила про запровадження нових торговельних заходів, якими в рамках ЗВТ з Україною знижуються до нуля всі імпорتنі тарифи на всі товари і скасовуються всі тарифні квоти з метою надання економічної підтримки Україні в часи, коли вона цього потребує¹⁴. Також Європейська комісія 27 квітня 2022 р. запропонувала призупинити на рік дію всіх імпорتنих мит на весь український експорт до Європейського Союзу¹⁵. Заходи з лібералізації торгівлі, запропоновані торговельними партнерами України, сприятимуть відновленню і розвитку малого і середнього бізнесу в сільському господарстві України, експортні можливості якого обмежувалися незначними обсягами тарифних квот у рамках чинних угод про ЗВТ. Ці торговельні заходи в разі подовження їх застосування в повоєнний період матимуть довгостроковий вплив на розвиток торгівлі. Для великого аграрного бізнесу в короткостроковій перспективі необхідні кошти для відновлення зруйнованої експортної інфраструктури, у тому числі шести елеваторів, розмінування морських шляхів, компенсації втрат експортерам і власникам суден, які не змогли через блокаду портів виконати експортні контракти тощо.

¹² У зв'язку із неможливістю роботи чорноморських портів Мінінфраструктури пропонує направляти вантажі до портів Ізмаїльського району. *ЮГ today*. 2022. 04 бер. URL: <https://yug.today/uk/u-zv-iazku-iz-nemozhlyvistiu-roboty-chornomorskykh-portiv-mininfrastruktury-proponuie-napravliaty-vantazhi-do-portiv-izmailskoho-rayonu/> (дата звернення: 03.05.2022).

¹³ Агрохолдинг «Нібулон» планує побудувати в Ізмаїлі термінал для зернових грузів. Что это значит для города, порта и парокhodства. *ЮГ today*. 2022. 16 квіт. URL: <https://yug.today/ahrokhodynnyh-nybulon-planuyet-postroyt-v-ymayle-termynal-dlia-zernov-kh-hruzov-chto-to-znachyt-dlia-horoda-porta-y-parokhodstva/?fbclid=IwAR2CeadplkLUCwOuo3AixodXdJeY8ur6UA6gb2sTlMNMuKLeEOe8iHofFo8> (дата звернення: 03.05.2022).

¹⁴ UK announces new trade measures to support Ukraine. Press release. 2022. Apr 25. URL: <https://www.gov.uk/government/news/uk-announces-new-trade-measures-to-support-ukraine> (дата звернення: 03.05.22).

¹⁵ У ЄС офіційно запропонували зупинити на рік дію всіх імпорتنих мит на українські товари. *UNN*. 2022. 27 квіт. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1974287-u-yes-ofitsyno-zaproponuvaili-zupiniti-na-rik-diyu-vsikh-importnikh-mit-na-ukrayinski-tovari> (дата звернення: 03.05.22).

З початком війни торговельна політика України не сприяла експорту зернових, олійних і рослинних олій з країни. Український Уряд 5 березня 2022 р. розширив перелік товарів, експорт яких ліцензується, за рахунок включення пшениці, кукурудзи, м'яса птиці, курячих яєць і соняшникової олії¹⁶. Рішення Уряду стосовно ліцензування експорту кукурудзи не було економічно обґрунтованим, адже її внутрішнє використання в попередньому 2020/21 МР склало 7,1 млн т, а прогнозовані запаси на кінець 2021/22 МР оцінювались у 12,4 млн т (за розрахунками IGA від 17 березня 2022 р.). З огляду на низьку (20 тис. т за добу) пропускну спроможність наземних переходів за шість місяців до кінця 2021/22 МР можливо вивезти максимум 3,6 млн т (і то в разі, якщо наземні пункти пропуску використовуватимуться лише для експорту кукурудзи). Отже, скасування ліцензування експорту кукурудзи відповідною Постановою Кабінету Міністрів України¹⁷ є цілком обґрунтованим рішенням.

Натомість в умовах війни скасування ліцензування експорту пшениці, до чого закликає Українська зернова асоціація, станом на квітень 2022 р. було б передчасним рішенням з огляду на забезпечення продовольчої безпеки населення, адже прогнозований рівень запасів на кінець 2021/22 МР становить 5,3 млн т, тоді як у 2020/21 МР на продовольство було використано 5 млн т. Проте з метою звільнення потужностей елеваторів для зерна нового врожаю рішення щодо скасування ліцензування експорту пшениці може бути прийняте в червні 2022 р., тобто до кінця 2021/22 МР, і виходити з перспектив нового врожаю і ситуації з безпекою в країні.

ВИСНОВКИ

Ураховуючи наведені оцінки щомісячних збитків, спричинених затримкою в портах експортних поставок на суму близько 1,5 млрд дол., до кінця 2021/22 МР (протягом березня — червня 2022 р.) компенсація експортерам, обчислена на основі їх щомісячних збитків, може бути визначена в сумі 6 млрд дол. Окреслені ризики для світових сільськогосподарських ринків і загроза продовольчій безпеці найбідніших країн світу, спричинені російською воєнною агресією проти України, створюють додатковий чинник тиску на РФ з боку міжнародних організацій і сприяють допомозі країн ЄС у організації транспортних шляхів для українського експорту. Крім того, ініціювання процесу приєднання України до ЄС може знизити ризики спричиненої воєнним вторгненням РФ релокації торговельних потоків для вітчизняних експортних товарів за рахунок значної лібералізації аграрних ринків ЄС у торгівлі з Україною.

Щодо аграрної торговельної політики в період повоєнної реконструкції економіки, то її пріоритетами мають бути: 1) сприяння відновленню і зростанню конкурентоспроможності вітчизняних сільгоспвиробників; 2) відродження сільськогосподарського експорту на основі збільшення частки про-

¹⁶ Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424. Постанова Кабінету Міністрів України № 207 від 05.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2022-%D0%BF#Text>

¹⁷ Про внесення змін у додаток 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424. Постанова Кабінету Міністрів України № 352 від 24.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/352-2022-%D0%BF#Text>

дукції переробки. З метою відновлення вітчизняного експорту доцільно, по-перше, провести переговори щодо подальшої лібералізації торгівлі з торговельними партнерами, насамперед з ЄС та Великою Британією, для закріплення торговельних преференцій, які були або, ймовірно, будуть надані українському експорту; по-друге, спростити процедури торгівлі з країнами ЄС і Молдовою з метою збільшення експорту сільгосппродукції залізничним і автомобільним транспортом; по-третє, підтримати діяльність Експортно-кредитного агентства в напрямі кредитування і страхування експорту переробленої сільськогосподарської продукції.

Разом з тим неможливість вивезення призначеної на експорт продукції наочно продемонструвала вразливість сировинної експортоорієнтованої моделі сільського господарства країни. Тому інвестиції у повоєнне відновлення сільського господарства України мають першочергово направлятися на створення доданої вартості всередині країни, передусім — на розвиток тваринництва, зокрема на забезпечення його кормової бази. Це стане основою збільшення експорту продуктів переробки сільського господарства.

На відміну від операторів експортного сегмента зернового ринку, ринку рослинних олій і насіння олійних, які мають доступ до системи страхування (причому серед цих страхових компаній є багато іноземних, які диверсифікують свої ризики), українські фермери, що працюють на внутрішньому ринку і постраждали від воєнних дій, але масово проявили героїзм, чинячи опір агресору і окупантам, у першу чергу потребують відшкодування прямих і непрямих збитків. Саме фермерські господарства разом з особистими селянськими господарствами в разі продовження війни можуть стати буфером, що підтримає продовольчу безпеку населення країни, як це було під час кризи 1990-х років.

Одним з уроків війни для України є доконана необхідність змінити довоєнну модель аграрної політики, що призвела до формування сировинно експортоорієнтованої моделі з домінуванням агрохолдингів, на модель, спроможну забезпечити сталий розвиток сільського господарства і сільський розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Zasiadko M. Alternative logistics: Ukraine looks for new gateways to export its goods. *Intermodal*. 2022. Apr 07. URL: <https://intermodalnews.eu/2022/04/07/alternative-logistics-ukraine-looks-for-new-gateways-to-export-its-goods/> (дата звернення: 03.05.2022).
2. El Safty S., Lewis A. Egyptians count rising bread costs as Ukraine war disrupts wheat exports. *Reuters*. 2022. Mar 17. URL: <https://www.reuters.com/world/africa/egyptians-count-rising-bread-costs-ukraine-war-disrupts-wheat-exports-2022-03-17/> (дата звернення: 03.05.2022).
3. Korn T., Stemmler H. Russia's war against Ukraine might persistently shift global supply chains. *VoxEU / CEPR Debates. Research-based policy analysis and commentary from leading economists*. 2022. Mar 31. URL: <https://voxeu.org/article/russias-war-against-ukraine-might-persistently-shift-global-supply-chains> (дата звернення: 03.05.2022).
4. Durisin M., Parija P., Anghel I. War in Ukraine Wreaks Havoc on \$120 Billion Global Grains Trade. *Bloomberg*. 2022. Apr 08. URL: <https://www.bloomberg.com/news/newsletters/2022-04-08/supply-chain-latest-ukraine-war-grains-trade-havoc> (дата звернення: 03.05.2022).
5. El Safty S. Egypt's wheat imports from Russia rose in March despite war. *Reuters*. 2022. Apr 05. URL: <https://www.reuters.com/world/middle-east/egypts-wheat-imports-russia-rose-march-despite-war-2022-04-05/> (дата звернення: 03.05.2022).

Надійшла 02.05.2022

Підписана до друку 11.05.2022

REFERENCES

1. Zasiadko M. Alternative logistics: Ukraine looks for new gateways to export its goods. *Intermodal*. 2022, Apr 07, available at: <https://intermodalnews.eu/2022/04/07/alternative-logistics-ukraine-looks-for-new-gateways-to-export-its-goods/> (accessed on: 03.05.2022).
2. El Safty S., Lewis A. Egyptians count rising bread costs as Ukraine war disrupts wheat exports. *Reuters*. 2022, Mar 17, available at: <https://www.reuters.com/world/africa/egyptians-count-rising-bread-costs-ukraine-war-disrupts-wheat-exports-2022-03-17/> (accessed on: 03.05.2022).
3. Korn T., Stemmler H. Russia's war against Ukraine might persistently shift global supply chains. *VoxEU / CEPR Debates. Research-based policy analysis and commentary from leading economists*, 2022, Mar 31, available at: <https://voxeu.org/article/russias-war-against-ukraine-might-persistently-shift-global-supply-chains> (accessed on: 03.05.2022).
4. Durisin M., Parija P., Anghel I. War in Ukraine Wreaks Havoc on \$120 Billion Global Grains Trade. *Bloomberg*, 2022, Apr 08, available at: <https://www.bloomberg.com/news/newsletters/2022-04-08/supply-chain-latest-ukraine-war-grains-trade-havoc> (accessed on: 03.05.2022).
5. El Safty S. Egypt's wheat imports from Russia rose in March despite war. *Reuters*, 2022, Apr 05, available at: <https://www.reuters.com/world/middle-east/egypts-wheat-imports-russia-rose-march-despite-war-2022-04-05/> (accessed on: 03.05.2022).

Received on May 2, 2022

Signed for printing on May, 11, 2022

Tamara Ostashko, Dr. Sci. (Econ), Corresponding Member of NAAS of Ukraine,
Chief Research Fellow acting as Head of the Department
of Sectoral Forecasting and Market Conjuncture
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

UKRAINE'S AGRICULTURAL EXPORT IN THE CONDITIONS OF WAR AND THE WAYS OF ITS RECOVERY

The losses and risks for Ukraine's agricultural exports caused by the blockade of Ukrainian seaports by the Russian armed forces are assessed, the ways of the partial recovery of the agricultural export in the conditions of hostilities and post-war revival of export markets are substantiated. The consequences of war for the grain market are determined. It is established that Ukraine lost the opportunity to export almost a quarter of the volume of grain intended for export in 2021/22 marketing year. This situation pushes up world food prices and threatens the food security of low-income countries dependent on food imports. During the first two months of Russian military invasion, the relocation of the trade flows on the world agricultural markets has already begun, which in case of long-term hostilities might lead to a partial loss of export markets by Ukraine. The most obvious partial solution to this problem is the organization of special «green corridors» with the help of EU countries, which will allow Ukraine to export food through the ports of the Baltic Sea.

In order to restore domestic exports, it is advisable to: i) negotiate further trade liberalization with trading partners, primarily the EU and the UK, in order to affirm temporary trade preferences that have been or are likely to be granted to Ukrainian exports; ii) simplify procedures of trade with the EU and Moldova in order to increase exports of agricultural products by railways and road transport; iii) support the Export Credit Agency activities in providing credits and insurance for exports of the processed agricultural products. At the same time, the situation with the agricultural exports blocking clearly demonstrated the vulnerability of the export-oriented commodity-based agriculture model in Ukraine and necessitated its replacement with a model capable to ensure sustainable agricultural and rural development.

Keywords: *agricultural exports; grain market; post-war reconstruction; food security.*